

СПОСОБИ РОЗМІЩЕННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ДЕКОРУ В АРХІТЕКТУРІ

*Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра архітектури та реставрації
marianatsyupa@gmail.com*

© Шукатка М. С., 2019

<https://doi.org/>

У статті проведено класифікацію геральдичного декору в архітектурі Львова. На основі натурних досліджень фасадів будівель м. Львова виконано композиційний аналіз геральдичного декору, та визначено способи його розміщення в архітектурі.

Ключові слова: герб, геральдичний декор, фасад будівлі, способи розміщення, композиція фасаду.

Постановка проблеми

Фасади багатьох будівель Львова оздоблені геральдичним декором. Він несе в собі не лише декоративне але й певне семантичне значення. У Львові геральдичний декор можна побачити на фронтонах громадських будівель, культових споруд, на стінах житлових будинків. Розрізняючи герби, які розміщені на фасаді, можна визначити кому належала та чи інша будівля, хто в ній жив чи яка організація в ній розміщувалась. Геральдичним декором оздоблювали фасади громадських чи житлових будівель, прикрашали портали та віконні обрамування, розміщували в скульптурних композиціях. Вивчення геральдичного декору має велике значення для дослідження історії та архітектури міста. Однак, говорячи про геральдичний декор Львова, можна зауважити, що на сьогодні не проведено досліджень та класифікації геральдичного декору в архітектурі. Негативний вплив природних і людських чинників призводить до руйнування гербів на фасадах і його зникнення. Встановлено, що багато зразків геральдичного декору у Львові перебувають у незадовільному стані та потребують реставрації.

Мета статті – визначити способи розміщення та компоновання геральдичного декору на фасадах будівель, їх поєднання з архітектурним декором.

Основна частина

Геральдичний декор в оздобленні фасаду виконував функцію посередника між спорудою та людиною, завдяки своєму знаковому потенціалу він був носієм традиції та історичної пам'яті. Неможливо відокремити геральдичний декор від архітектурної форми, в якій черпаються його мотиви і образ. Під час досліджень визначено вісім способів розміщення гербів на фасадах.

Перший спосіб – це увінчення *фронтонів, аттиків, портиків, щипців* (рис. 1, 2, 3, 4)

Першочерговою функцією класичного фронту було захист мансарди і горища від несприятливих погодних умов. Однак пізніше фронтон почали використовувати як декоративний елемент, що надає будівлі монументальності і урочистості. Він почав виступати площею, яку архітектори використовували як одиницю формоутворення архітектури, де сформовано певне семантичне поле. У площі фронту практично завжди розміщують скульптурні композиції і різноманітні семантичні знаки, зокрема геральдичний декор. До

будівель, на яких геральдичний декор розміщений у фронтоні, належать залізничний вокзал пл. Двірцева 1, вул. Яна Матейка 4, вул. Винниченка, 1416.

Аттик часто прикрашали декоративними елементами: барельєфами, картушами, меморіальними надписами, і також поширеною була практики оздоблення геральдичним декором (Торошкіна, 2012, с. 51). До будівель, на яких геральдичний декор розміщений на аттику, належать: колишній будинок Торгово-промислової палати, розташований на просп. Шевченка, 17–19, Львівський національний академічний театр опери та балету імені С. Крушельницької на пр. Свободи, 28, Національний університет безпеки життєдіяльності на вул. Клепарівській, 35.

Портиками у давнину греки оздоблювали храми, він виконував функцію захисту від дощу та сонця під час зборів міщан. Пізніше портиками почали оздоблювати житлові та адміністративні будинки. Порттик акцентує головний вхід, підкреслює його парадність та відкритість. Розміщення геральдичного декору на портику містить у собі прийом композиційного виділення. До будівель, на яких геральдичний декор розміщений на портику, належать будівлі за адресами: вул. Зелена, 22, вул. Генерала Чупринки, 50–52, вул. Підвальна 6, вул. Університетська, 1.

Щипець – верхня частина стіни, частіше трикутної форми, зверху обмежена кількома схилами даху і, на відміну від фронтону, не відокремлена знизу горизонтальною тягою або карнизом. До будівель, на яких геральдичний декор розміщений на щипці, належать будинки на вул. Листопадового Чину, 7, вул. Дудаєва, 8, вул. Залізняка, 9, вул. Левицького, 112, вул. Коновальця, 17, школа св. Анни на вул. Леонтовича, 2. (Торошкіна, 2012, с. 96)

Рис.1. Увінчення фронтонів

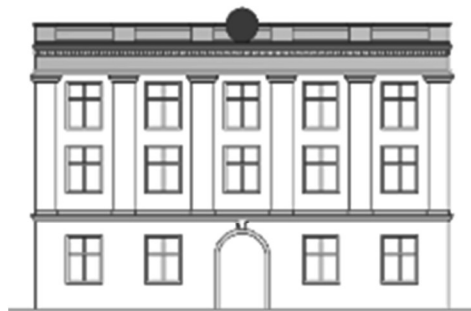

Рис.2. Увінчення аттиків

Рис. 3. Увінчення портиків

Рис. 4. Увінчення щипців

Другий спосіб - розміщення на пряслі стіни (рис. 5, 6). Будівлі з геральдичним декором на пряслі стіни можна поділити на дві групи: Перша група – геральдичний декор, розміщений на пряслі стіни без обрамування. Таким способом геральдичний декор розміщений переважно на боковій частині фасаду або між вікнами (пр. Шевченка, 9, вул. Таманська, 11, вул. Дж. Дудаєва, 9, вул. Сербська, 11, вул. Староєврейська, 28, 36, пл. Ринок, 26, вул. Б. Лепкого, 20, вул. Київська, 27).

Друга група – це геральдичний декор розміщений на пряслі стіни в ніші або обрамуванні. Геральдичний декор в ніші особливо виділяється на фасаді і підкреслює його значення (вул. Театральна 15, вул. Замкнена 8, пр. Свободи 20, пл. Катедральна, 1, вул. Богомольця, 2, просп. Шевченка 23, вул. Гнатюка, 3, вул. Бібліотечна, 2).

Рис. 5. Розміщення на пряслі стіни без обрамування

Рис. 6. Розміщення на пряслі стіни в ніші або обрамуванні

Третій спосіб – це розміщення над входом будівлі (рис. 7). Вхід будівлі завжди мав важливе знаково-символічне значення. Його декорування несе в собі інформаційний код, символ влади, престиж, суспільні ідеї та моду на стилі. Аналізуючи вигляд вхідної частини будинку, можна розпізнати типологію будівлі, профіль установи, власника чи діяльність фірми, що в ньому розміщена. Вхід дуже часто оздоблювався скульптурною символікою та емблематикою (Мауер, 1920, с. 35).

Розташування геральдичного декору над входом розділено на п'ять груп: 1) над порталом. Портал за своєю функцією створений для того щоб максимально підсилити враження, виділити і збільшити вхід в будівлю (вул. Тершаківців 11, пл. Ринок 37, вул. Театральна, 2);

2) на замковому камені. Замковий камінь виступає з площини portalу, виділяється розмірами, часто має орнаментальну чи скульптурне оздоблення, тому його часто оздоблювали гербами власників будівлі (вул. Вірменській, 7, пл. Ринок, 4, пл. Ринок, 14, вул. Григоровича, 2);

3) поєднання з прямим сандриком portalу (вул. Івана Федорова 9, 10);

4) поєднання з трикутним сандриком (вул. Залізняка, 21, вул. С. Бандери, 14);

5) поєднання з півциркульним сандриком (вул. Драгоманова, 42, вул. Ген. Чупринки, 17).

Серед перелічених груп найпоширенішим способом є розміщення над порталом. Це обумовлено тим, що таким способом геральдичний декор не поєднується з іншими архітектурними елементами і виступає домінантою, привертаючи увагу глядача на себе. (Кирпичников, 1977, с. 417–434).

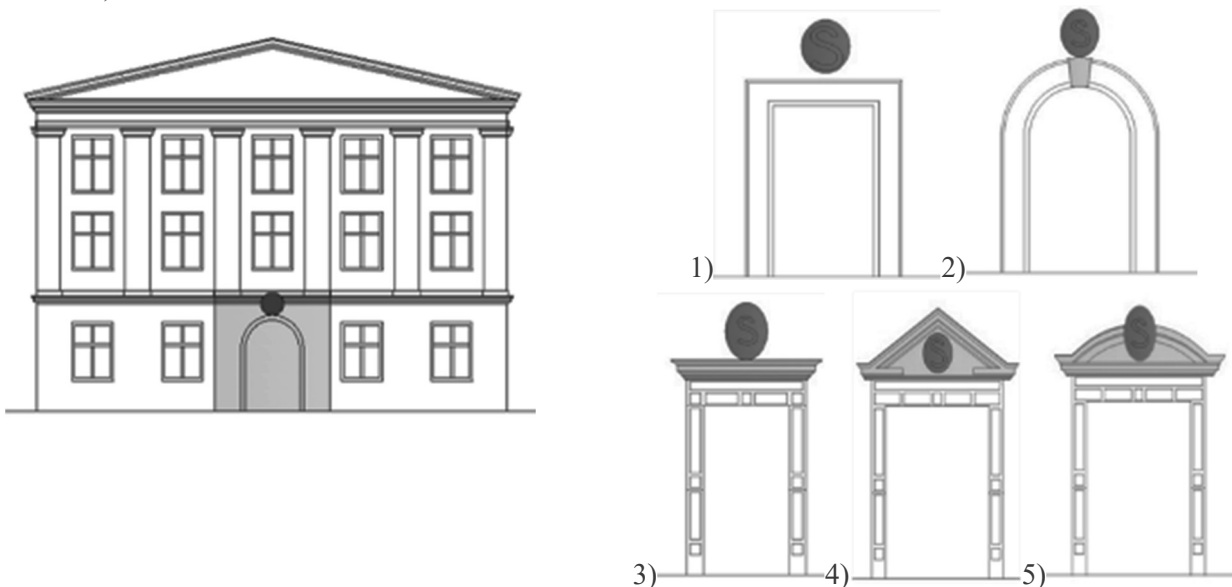

Рис. 7. Розміщення геральдичного декору над входом: 1 – над порталом; 2 – на замковому камені; 3 – поєднання з прямим сандриком portalу; 4 – поєднання з трикутним сандриком; 5 – поєднання з півциркульним сандриком

Четвертий спосіб – це розміщення геральдичного декору в оздобленні вікна (рис. 8). Вікна на фасаді будинку можуть бути не тільки художньо виразними, але і можуть багато розповісти про світ людей, що жили раніше у будівлі. Вони є одним з основних елементів фасаду, засобом його зорової організації, тому віконні обрамування часто декорували геральдичним декором. (Торошкіна, 2012, с. 96).

Визначено чотири групи поєднання геральдичного декору з віконним обрамленням:

1) над обрамленням – геральдичний декор розміщений на стіні над вікном і не пов'язаний з віконним обрамленням (М. Гоголя, 4, вул. Генерала Грекова, 3, вул. Тернопільська, 15);

2) під віконним обрамленням – геральдичний декор розміщений таким способом розташований переважно у полі фільонки між вікнами (вул. Я. Мудрого, 1, вул. Паркова, 9, пл. Галицька, 10, вул. Снопківська, 47, вул. Підвальна, 17, пр. В. Чорновола, 6);

3) поєднанням з прямим сандриком – таким способом сандрик у вигляді карнизу увінчений геральдичним декором (вул. Пекарська, 14, вул. Коперника, 42);

4) поєднання з фігурним сандриком – за допомогою такого способу геральдичний декор сполучається з трикутним або лучковим сандриками. Картуш може бути розміщений в тимпані сандрика або розрізати верхню чи нижню його тягу. Такий спосіб розміщення є найпоширеніший оскільки сандрик, як декоративний елемент, використовується в композиції багатьох фасадів і є важливим елементом стилістичного оформлення (вул. Ш. Руставелі, 3, вул. І. Франка, 67, вул. Горбачевського, 18, вул. М. Гоголя, 10, вул. Яна Матейка, 4, вул. Стефаника, 3, вул. Коперника, 15).

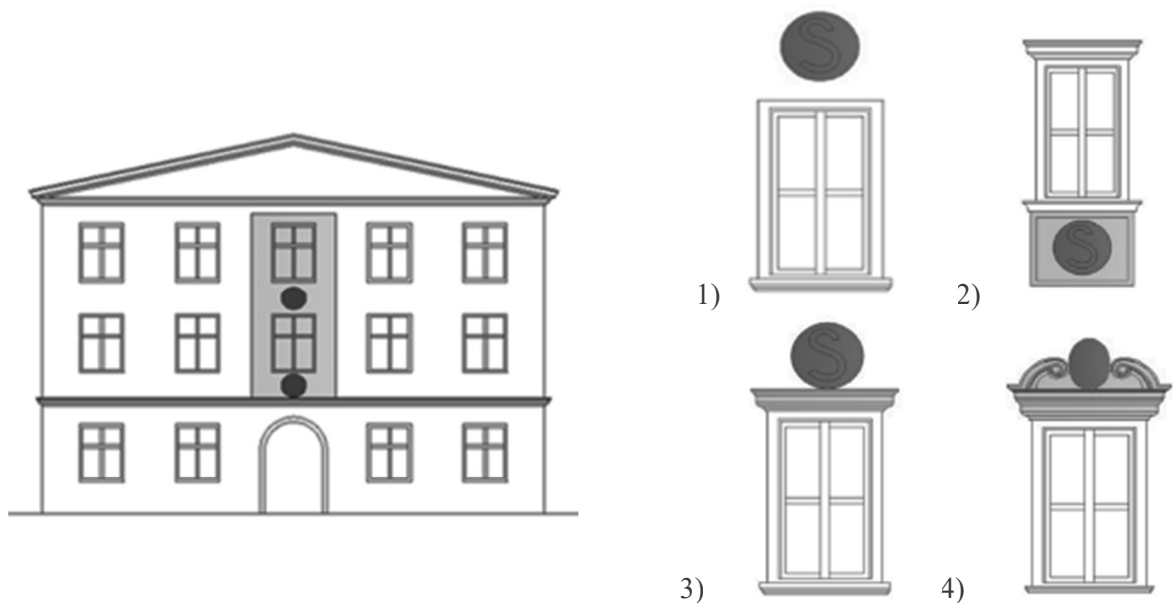

Рис. 8. Розміщення в оздобленні вікна: 1 – над віконним обрамленням; 2 – під віконним обрамленням; 3 – поєднання з прямим сандриком; 4 – поєднання з фігурним сандриком

П'ятий спосіб - розміщення в металевому огороженні балконів (рис. 9). Балкон є важливим елементом оздоблення фасадів, він виступає з площини стіни і постає певним сполучним простором між внутрішнім приміщенням і зовнішнім середовищем. Огородження балкону часто декорувалось орнаментацією і скульптурою. У Львові балконне огороження найчастіше виконане з металу у вигляді декоративних решіток. Геральдичний декор в оздобленні решіток є поширеною практикою, найчастішим зображенням є вензелі та геральдичні фігури (пл. Ринок, 8, 10, 43).

Шостий спосіб – оздоблення колони чи пілястри (рис. 10). Колона – це основа ордеру, вона несе в собі значення архітектурного знаку оклику, який здатен нести семантичне значення. Геральдичний декор в оздобленні пілястр і колон надає певної архітектурної виразності та допомагає створити ритмічність членування фасаду (вул. Пекарська, 50, вул. М. Коперника, 40а, вул. Руська, 20). (Торошкіна, 2012, с. 50)

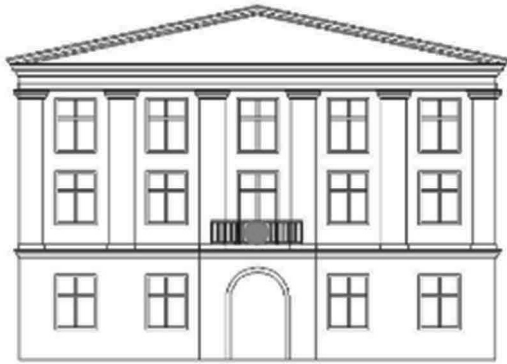

Рис. 9. Розміщення в металевому огороженні балконів

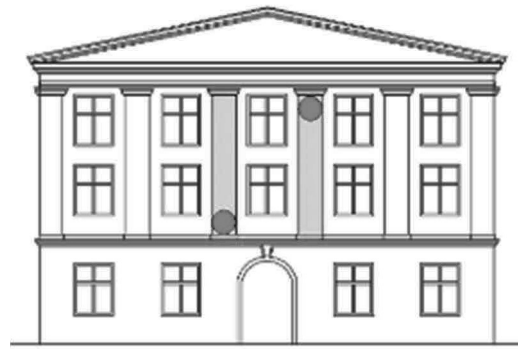

Рис. 10. Розміщення в скульптурному опорядженні фасаду

Сьомий спосіб група - оздоблення вежі (рис 11). Вежа виступає висотною домінантою, яку оточує нижча забудова. Розміщення гербів на вежі є продуманим композиційним прийомом, оскільки це дає можливість огляду з усіх боків (вул. М. Драгоманова, 42, пл. Ринок, 1).

Восьмий спосіб - розміщення в скульптурному опорядженні фасаду (рис 12). Скульптурне оздоблення у поєднанні з іншими архітектурними деталями завжди виділялося з оточуючого середовища, було символом сили і влади, могутності господаря чи організації. Практика використання геральдичного декору в поєднанні з скульптурою є досить поширеною (пл. Ринок, 6, 23, вул. Валова 11, пл. Катедральна 1).

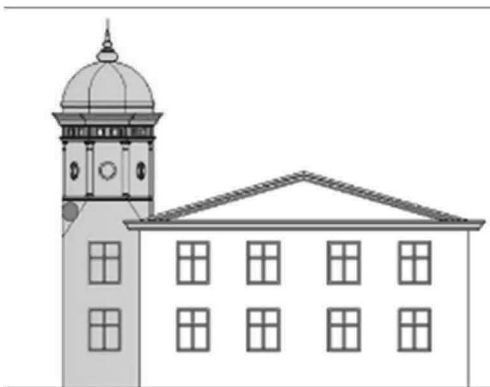

Рис. 11 Оздоблення вежі

Рис. 12. Розміщення в скульптурному опорядженні фасаду

Геральдичний декор як елемент фасадного декору підпорядкований засобам архітектурної композиції: симетрія, асиметрія, ритм і пропорції.

Можна виділити три види симетричного розміщення геральдичного декору на фасаді: дзеркальне симетричне, розміщення на осі симетрії та поєднання симетричного та на осі симетрії (рис. 13, 14, 15).

Особливістю дзеркальної симетрії є те, що одна половина споруди є дзеркальним відображенням іншої. Кожна деталь у симетричній системі існує як двійник своєї обов'язкової пари, розташованої по інший бік осі, і завдяки цьому вона може розглядатися лише як частина цілого. Тому втрата на фасаді геральдичного декору з однієї частини симетрії знижує значимість іншої (Слейтер, 2005, с. 55). Приклади симетричного розміщення геральдичного декору можна побачити на вул. Ген. Грекова, 3, вул. Личаківська, 171, пр. Свободи 28, вул. Валова, 11, вул. Руська, 20, пл. Соборна, 3а.

Найпоширенішою практикою розміщення геральдичного декору є розташування на осі симетрії. Поміщаючи головний елемент на осі архітектор підкреслює його значимість, посилює підпорядкованість архітектурних деталей. (вул. І. Федорова, 10, вул. Лесі Українки, 1, просп. Свободи, 20)

У випадках коли симетричне розміщення поєднується з розміщенням на центральній осі геральдичний декор як правило увінчуючи фронтони або аттики, а по боках оздоблюються вікна або колони (вул. Таманська 11, вул. Університетська 1, вул. Дж. Дудаєва 8, вул. Театральна 13, вул. Пекарська 50а, вул. М. Гоголя 10).

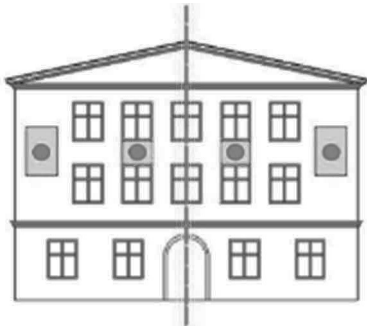

Рис. 13. Симетричне розміщення

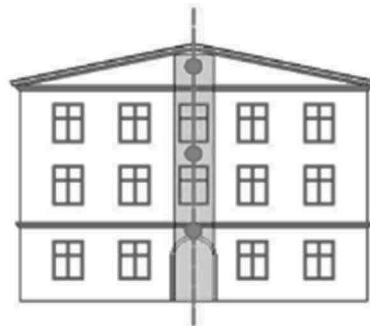

Рис. 14. Розміщення на осі симетрії

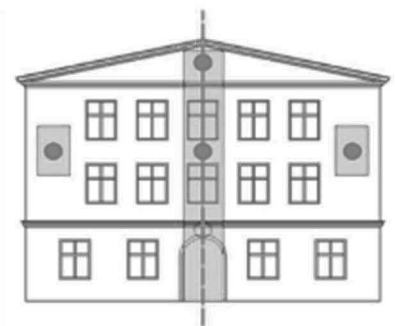

Рис. 15. Поєднання симетричного розміщення та на осі

Асиметрія використовується у будинках зі складною функціональною схемою де симетрична композиція важко здійсненна. Елементи асиметричної композиції пов'язані єдністю стилевих та художніх елементів. Асиметричне розташування геральдичного декору переважає у будівлях де геральдичний декор розміщений на пряслі стіни або над входом, який зміщений відносно центральної осі фасаду (вул. Замкнена, 8, пл. Ринок, 4, вул. І. Федорова, 10, пл. Ринок, 14, вул. Староєврейська, 28, 36, вул. Київська, 27, вул. Богомольця, 2).

Ритм – забезпечує єдність архітектурної композиції за рахунок повторюваності її елементів, у даному випадку геральдичного декору. Ритмічне повторення геральдичного декору на фасаді розвивається лише у горизонтальному напрямку. Також варто зауважити що у випадку геральдичного декору повторюється спосіб розміщення, форма архітектурних деталей та щита, однак геральдична фігура може бути однаковою, а може відрізнитись (вул. Дж. Дудаєва, 9, вул. Листопадового Чину, 6, пл. Ринок, 6, вул. Гоголя, 4, вул. Гнатюка, 3).

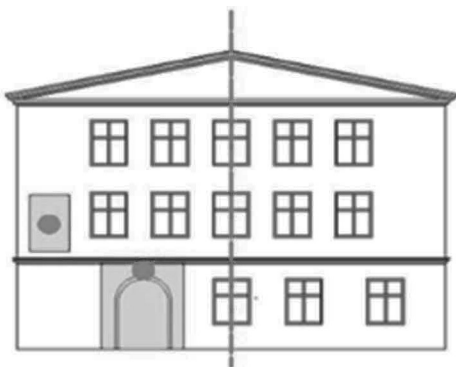

Рис. 16. Асиметричне розміщення

Рис. 17. Ритмічне розміщення

Пропорції в системі фасаду використовуються з метою гармонізації архітектурної композиції та декоративних елементів. Розміщення геральдичного декору теж підпорядковане пропорційним системам.

Пропорціювання як метод кількісного узгодження частин і цілого має в своїй основі геометричну або числову закономірність, яка сприяє досягненню естетичної цілісності, гармонійності об'ємно-просторової форми за рахунок об'єднання її розмірів в будь-яку систему. Особливості пропорційних систем тісно пов'язані зі способами будівництва та вимірювання, які застосовувалися архітекторами тієї чи іншої епохи (Кордунян, 2010, с. 158). У давнину пропорційні системи отримували шляхом відносно простих геометричних побудов на основі трикутника,

квадрата, прямокутника або кола. Проаналізувавши фасади будинків на пр. Шевченка, 9 та вул. Пекарська, 50а, визначено, що використовувались системи пропорціювання на основі вписаних квадратів та золотого січення.

Рис. 18. Система “золотого січення”
(вул. Пекарська 50а)

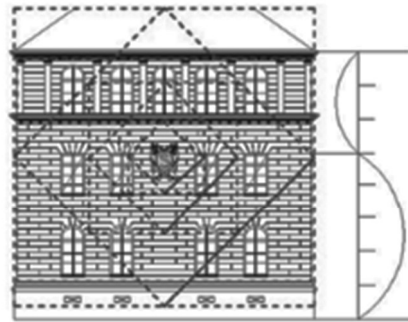

Рис. 19 Система вписаних квадратів
(пр. Шевченка 9)

Висновки і пропозиції

Дослідження способів розміщення геральдичного декору має важливе значення для вивчення архітектури та стилів. Перелічені вище способи підтверджують, що геральдичний декор є важливим елементом композиції фасадів. Таке вивчення геральдичного декору також важливе для сучасної архітектури, оскільки описані способи можуть бути використані при проектуванні нових будівель та їх декорування.

Бібліографія

- Mayer F. A., 1920. *Handbook of ornament*. New York: The Architectural Book Publish Company. P. Wenzel and M. Krakow, p. 35.
- Кордунян О. П., 2010. Методика гармонійного пропорціонування об'ємно-просторової структури з урахуванням історично сформованого середовища на прикладі м. Чернівці. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"* Серія Архітектура, № 625, с. 158.
- Лінда С. М., 2012. Структура “архітектурного знака” та “архітектурного тексту” в семіотичному аналізі об'єктів історизму. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"* Серія Архітектура, № 728, с. 16.
- Мадзіні Дж. С., 2007. *Геральдика історія, термінологія, символи і значення гербів та емблем*, Астрель: ФСЕ. с. 103.
- Мальська М. І., Завадовський Т., та Каднічанський Д., 2018. *Туристичне львовознавство. Міщанські змерки та шляхетські герби в архітектурі міста Львова*. Київ: Центр учбової літератури, с. 68.
- Слейтер С., 2005. *Геральдика. Иллюстрированная энциклопедия*. Издание второе, переработанное и дополненное. Москва: Изд-во Эксмо, с. 153.
- Теліцин В. Л., 2003. *Символи знаки емблеми. Енциклопедія*. Москва: ЛОКІД-ПРЕСС: РИПОЛ, с. 59.
- Торошкіна О. А., 2012. *Семантика архітектури*. Київ: НАУ, с. 96.

References

- Mayer F. A., 1920. *Handbook of ornament*. New York: The Architectural Book Publish Company. P. Wenzel and M. Krakow, p. 35.
- Kordunyan O. P., 2010. Method of harmonious proportionalization of the volume-spatial structure taking into account the historically formed environment on the example of Chernivtsi. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University Series Architecture*, No. 625, s. 158
- Linda S. M., 2012. Structure of "architectural sign" and "architectural text" in semiotic analysis of objects of historicism. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic" Series Architecture*, No. 728, p. 16
- Madzini J. S., 2007. *Heraldry history, terminology, symbols and values of coats of arms and emblems*, Astrel: FSUE. c. 103
- Malskaya M.I., Zavodovsky T., and Kadnchansky D., 2018. *Tourist linguistics. Bourgeois Homes and Gentry Emblems in the Architecture of the City of Lviv*. Kyiv: Center for Educational Literature, c. 68

- Slater S., 2005. *Heraldry. Illustrated Encyclopedia*. Second edition, revised and supplemented. Moscow: Exmo Expo, c. 153
- Telitsin V. L., 2003. *Symbols of the emblem signs. Encyclopedia*. Moscow: LOCID-PRESS: RIPOL, c. 59
- Toroshkina O. A., 2012. *Semantics of Architecture*. Kyiv: NAU, c. 96

Makiona Shukatka

METHODS OF PLACING HERALD DECORATION IN ARCHITECTURE

Lviv Polytechnic National University
Department of Architecture and Restoration
marianatsyupa@gmail.com

© Shukatka M., 2019

Architectural decoration is an integral part of the facade of the building and its composition. Heraldic decor complements the architectural image of the building and is an important part of the composition. This type of decor is an integral part of the visual historical-architectural identification in the public space of the city. It indicates the status of institutions, owners and building founders. The heraldic decoration carries an additional semantic load and serves as a marker on the facade of the building. It reflects the history of the city and the state, its role is more important than the usual architectural decoration. Heraldic decoration was explored only in historical works, heraldry, ornamental art and wasn't considered as a architectural component.

In the defensive buildings of the city heraldic decor was used on ancient arsenals, military barracks, gateways and gates of the city wall. These buildings feature a heraldic décor with city and personal icons.

As a result of field studies of buildings with heraldic decor, eight ways of placing heraldic decor on the facades were identified.

And the method is a crowning decoration, that is, that is located: - on the pediments, - at the attics, on the porticoes, - tongs.

The second method - a heraldic decoration placed on the walls of the wings. Buildings with heraldic decoration on the walls can be divided into subgroups: 1 subgroup of this heraldic decoration is located on the framed walls without framing. 2 subgroups of this heraldic decor are located on the walls of a wall in a niche or framing.

The third way –the heraldic decoration is located above the entrance of the building.

Method IV – the heraldic decoration, decorating the windows.

V method – heraldic decor in the metal fencing of balconies.

VI method – heraldic decor, decorating columns or pilasters.

VII method – heraldic decoration decorating the towers.

VII method – heraldic decoration in the sculptural decoration of the facade.

The location of the heraldic decoration as an element of the facade is subordinated to the means of the architectural composition: symmetry, asymmetry, rhythm and proportions. The most common is the symmetrical arrangement in which the heraldic is located on the axis or symmetrically relative to the axis. Asymmetric placement is used in buildings with a complex functional scheme, where the symmetrical composition is difficult to implement. In a rhythmic arrangement on the facade, the heraldic decoration is characterized by repetition. The proportions in decorating the facade of the coat of arms also play an important role. Proportional location is subject to the system of golden split and inscribed squares.

The described methods of placing prove the importance of heraldic decoration in the facade decoration. Heraldic decoration is involved in the disclosure of the content of the architectural image and is associated with the functional value of the building.

Key words: coat of arms, heraldic decoration, facade of the building, accommodation methods, composition of the facade.